

Наталія Макаренко

СУЧАСНІ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ
ТЕНДЕНЦІЇ НА ДОНБАСІ

Досліджено динаміку змін етнічного складу Донецької та Луганської областей у період між переписами населення 1989 і 2010 рр. Розглянуто особливості соціально-демографічних тенденцій у регіоні: динаміку статевої і вікової структури населення, особливості шлюбного стану, динаміку природного приросту населення і народжуваності

серед найчисельніших етнічних груп регіону – українців, росіян, греків, білорусів і татар.

Ключові слова: етнічна структура, природний приріст, народжуваність.

Nataliia Makarenko. Modern transformation process in ethnic structure of Ukraine (on Donbas example). Investigational dynamics of changes of ethnic composition of the Donetsk and Lugansk areas in a period between the censuses of population 1989 and 2001, the specific of self-identification and territorial placing of the most numeral ethnic groups of region – Ukrainians, Russians, Greeks, Byelorussians and Tatars is considered.

Keywords: ethnic structure, ethnic self-identification, biennori.

Поява потреби наукового осмислення механізму здійснення активної демополітики, спрямованої якщо не на подолання, то хоча б на гальмування депопуляційних процесів, які з 1991 р. розгорнулися в Україні, стала дієвим стимулом розширення та поглиблення демографічних та етнодемографічних розробок. Одним з основних напрямів сучасної етнодемографії став аналіз регіональних тенденцій демографічних процесів, синтез причин змін етнічної конструкції регіонів України у ХХІ ст.

Відразу зауважимо, що розробка етнодемографічної тематики поки що не набула такої наукової та практичної актуальності, яка б привернула до себе сталу увагу досить великої спільноти професійних демографів, істориків, етнологів. Тому бібліографія відповідних публікацій порівняно невелика. На сучасному етапі у царині етнодемографії переважають праці економістів, демографів, географів, соціологів: Е. Лібанової, В. Стешенко, С. Піскунова, Т. Рудницької, І. Пирожкова, І. Прибиткової [1]. Розвиток української етнодемографії розпочинається працями В. І. Наулка [2]. Ґрунтовний історико-етнодемографічний аналіз змін чисельності українців на початку ХХ ст. був одним із напрямків наукового доробку І. Кураса, В. Євтуха, В. Котигоренка, О. Майбороди, В. Зінича, В. Крисаченка, О. Чиркова [3].

В останнє десятиріччя з'явилася ще один напрям етнодемографічних досліджень: ідеться про етногеодемографічні

дослідження [4, 5, 6, 7]. На думку російських та українських вчених, етногеографічний погляд є надто продуктивним для вивчення етнічної будови людності у тому разі, коли досліджувана людність має дво- чи багатоетнічну структуру або хоч і незначні кількісно, проте нерівномірно розташовані домішки меншин [7]. Російським дослідником А. Орловим був розроблений і запропонований алгоритм етногеодемографічного дослідження [6]. Автор визначає сутність етногеодемографічних досліджень «як дослідження з географічних позицій демографічних процесів і структур, диференційованих згідно з етнічною ознакою».

Порівняно з даними перепису 1989 р., у 2001 р. кількість українців у Донецькій області зросла на 1,7 %, а питома вага – на 6,2 % [8, с. 199–210]. Зауважимо, що збільшення кількості українців спостерігалось на фоні скорочення загальної кількості населення (за 1989–2001 рр. вона скоротилась на 486,2 тис. осіб, або на 9,2 %). Протягом 1989–2001 рр. спостерігалось також скорочення кількості етнічних меншин: з 261834 особи (49,3 %) до 208141 особи (43,1 %) [8, с. 62, 9, с. 246]. У Луганській області за роки, що минули від перепису населення 1989 р., кількість українців зменшилася (згідно з даними 2001 р. – на 316840 тис. або 0,7 %). Проте питома вага українців серед жителів області зросла на 6,1 відсоткових пунктів (з 51,9 % до 58 %). Протягом 1989–2001 рр. спостерігалось скорочення питомої ваги етнічних меншин: з 47,6 % до 41,3 %.

Донецька область стала регіоном, де відбувся один з найбільших кількісних спадів росіян, які є другою за кількістю етнічною групою як в Україні загалом, так і на Донбасі зокрема. Їхня кількість у Донецькій області за міжпереписний період зменшилася на 471,7 тис. осіб, або на 20,4 % (для порівняння – АРК – 512,1 тис., Харківська область – 312,2 тис., Дніпропетровська – 308,2 тис., Луганська – 287,2 тис.). Внаслідок інтенсивного зменшення кількості росіян зазнала скорочення і їхня частка серед загальної чисельності населення Донецької області: з 43,6 % – до 38, 2 % [8, с. 193–230].

Внаслідок того, що сукупна кількість етнічних меншин у Донецькій і Луганській областях також скорочувалася

дуже інтенсивно, частка росіян у сукупній чисельності етнічних меншин Донбасу залишилася протягом досліджуваного періоду майже незмінною і становила 88,4 % в 1989 р. і 88,6 % в 2001 р. Тобто майже дев'ять із десяти представників етнічних меншин Донбасу були росіянами.

Зростання питомої ваги українців і зменшення росіян протягом 1989–2001 рр. можна пояснити декількома, тісно пов'язаними між собою чинниками. По-перше, набуття Україною незалежності сприяло зростанню етнічної самосвідомості, що зумовило вибір на користь української ідентичності серед людей із різними етнічними коренями (як правило, українськими та російськими). Особи зі змішаним корінням, що за радянських часів в умовах неофіційного панування російської ідентичності записувалися росіянами, тепер визначають себе як українці. По-друге, за останні 20 років виросло нове молоде покоління, яке формувалося в умовах української державності та нової ідеології, що зумовило українську самоідентифікацію. По-третє, збільшення питомої ваги українців викликано між-етнічними відмінностями у демографічному русі українців та росіян. Збільшення питомої ваги українців серед населення шлюбного віку (найбільше – серед молоді) відбулося у зростанні частки етнічних українців серед молодят. У Донецькій області частка етнічних українців серед молодят зросла за період 1991–1995 рр. на 3,8 %, а росіян навпаки – зменшилася на 2,5 % [10, с. 122–125; 11, с. 131–137]. Як наслідок, від кінця 1980-х рр. спостерігалось неухильне зростання частки дітей, народжених матерями-українками.

По-четверте, розширення етнічної основи української нації кінця 1980-х – початку 2000-х рр. пояснюється особливостями у міграційному русі українського та російського населення. Протягом 1991–2002 рр. загальна кількість українців, які іммігрували в Україну, становила 979,3 тис. осіб (емігрувало за відповідний період 825,7 тис українців). Таким чином, у зазначений період сальдо міграції українців було позитивним для України і становило 153,6 тис. осіб [12, с. 604]. Щодо росіян, то в цілому, за даними наприклад Ю. Арутюняна, протягом 1990–2000 рр. у міграційному

обміні між Росією та Україною остання втратила 350 тис. росіян.

Донецька область – регіон компактного проживання греків України. Вони становлять найбільший масив грецької етнічності в Україні (84,7 % всіх греків України мешкає на Донеччині). Незважаючи на активні процеси відродження, грецька меншина скоротила свою чисельність як у загальноукраїнському масштабі, так і у масштабі Донецької області (на 7,4 %) [11, с. 7–8].

За міжпереписний період кількість білорусів в Україні зменшилася на 37,33 % (164282 осіб) [8, с. 161–164]. Темпи зменшення кількості білорусів у загальній кількості населення Донбасу випереджають загальноукраїнські. Білоруси у 2001 р. продовжували посідати в Донецькій області четверте місце за чисельністю (44525 осіб або 0,9 % населення), однак їхня частка в етнічній структурі Донецької області протягом 1989–2001 рр. зменшилася на 41,1 %.

Для характеристики соціально-демографічних процесів, які відбувались протягом 1989–2011 рр., на Донбасі важливим є аналіз статевої і вікової структури населення. Дані перепису 1989 р. свідчать, що за часткою населення працездатного віку росіяни та українці майже не відрізнялися. Баланс українців-росіян у віці молодшому за працездатний склався на користь росіян, а у віці старшому за працездатний – на користь українців. Протягом 1989–2001 рр. відбулися зміни у віковій структурі російського та українського населення на Донбасі, а саме: українське населення помолодшало, а російське – постарішало. Крім того, за міжпереписний період серед українців збільшилася частка осіб у віці молодшому за працездатний і за цим параметром українці випереджали усі інші етнічні групи (зазначимо, що в сільській місцевості, де відмінності вікової структури українців та росіян менш істотні, ніж в міських поселеннях, зміни співвідношення кількості представників цих етносів протягом 1989–2001 рр. були не такі різкі).

Збільшилась питома вага українців серед населення фертильного віку, що вплинуло на динаміку чисельності українців. Серед росіян частка осіб у віці «старшому за

працездатний», навпаки, стала вищою (за винятком сільського населення, де аналогічні показники були вищими серед українців). За питомою вагою працездатного населення росіяни і татари мали перевагу серед інших етнічних груп. Найвищу питому вагу в загальній чисельності населення осіб у віці «старшому за працездатний» мали за переписом 2001 р., як і за переписом 1989 р., білоруси і греки.

Зазначимо, що в досліджуваний період однією з особливостей демографічної ситуації в Україні стало посилення процесів старіння населення «зверху» і «знизу». До 90-х рр. ХХ ст. Донбас мав найнижчу по Україні питому вагу осіб-представників старших вікових груп. Потужна концентрація виробництва призвела до значного притоку працездатного населення, що, у свою чергу, вплинуло на формування вікової структури регіону. В 1959 р. частка осіб віком 60 років і старше на Донбасі становила 8,5 %, що було найнижчим показником в Україні. Однак у 90-ті рр. ХХ ст. економічна та політична ситуація змінилася. Швидкі темпи старіння населення призвели до збільшення питомої ваги осіб похилого віку. За період 1959–2001 рр. питома вага представників вказаної групи (понад 60 років) зростає більше ніж у 2,5 рази і склала 23 %.

Питома вага осіб похилого віку в загальній кількості населення найчисельніших етносів Донецької та Луганської областей відносно диференційована. Найбільш «старими» етносами є білоруси (39,9 %, за Е. Россетом, або 26,7 %, за шкалою ООН, – у Донецькій; 36,5 % або 26,5 % – у Луганській), греки (30,9 % або 21,3 % – у Донецькій), татари (27,3 % або 18,4 % – у Донецькій; 28,2 % або 18,2 % – у Луганській), українці (22,9 % або 14,9 % – у Донецькій; 22,8 % або 14,7 % – у Луганській) і росіяни (22,7 % або 15,2 % – у Донецькій; 22,9 % або 15,3 % – у Луганській). Таким чином, українці та росіяни – найменш «старі» етноси Донецької області [13, с. 62–71, 114–121]. В цілому ж вікова структура населення Донбасу є регресивною (*за класифікацією ООН, населення вважається старим, якщо частка осіб віком старше 65 років становить 7 %*) і вона забезпечує лише звужене відтворення населення.

Шлюбний стан став фактором, який вплинув на співвідношення кількості росіян та українців в Україні протягом

останніх 20 років. За даними Л. Колесник, серед росіян Південно-Східного регіону лише 42 % були у однонаціональному шлюбі. На думку Л. Колесник, низький рівень ендогамності російського населення регіону зумовлений як культурною близькістю росіян та українців і тривалим досвідом міжетнічних контактів, так і високим рівнем урбанізації і дисперсним характером розселення росіян серед українців [14, с. 66]. Протягом 90-х рр. ХХ ст. спостерігалось зменшення частини ендогамних родин на Донбасі. Так, у 1991 р. до шлюбу з нареченими своєї національності вступало 48,1 % чоловіків і 46,1 % жінок – у Донецькій області; 50,9 % і 49,1 % – у Луганській, а у 1994 р. вже 46,1 % і 45,6 % – у Донецькій; 48,0 % і 48,2 % – у Луганській [12, с. 122–125; 11, с. 131–137]. Так, якщо у 1/5 опитаних росіян у 1999 р. матері були українками, а у 1/10 – українцями були батьки, то вже половина (45 %) самих опитуваних мали шлюб з українцями [15, с. 89]. Про значну роль асиміляційних процесів у формуванні шлюбних пар свідчить і досить високий загальний коефіцієнт народжуваності у росіян та українців навіть у період несприятливої статеві пропорції (особливо після 1995 р.).

Як наслідок, від початку 1990-х рр. відбувалося неухильне зростання частки дітей, народжених матерями-українками. Частка немовлят, народжених у Донецькій області матерями-українками збільшилася за період 1989–1994 рр. на 4,5 %; в Луганській – на 4 %, а її щорічний приріст становив, пересічно, 0,8 % [15, с. 173–175; 11, с. 200–202]. При цьому частка немовлят, народжених у Донецькій області матерями-росіянками, зменшилась за відповідний період на 3,3 %; в Луганській – на 4,1 %, тобто щорічне зменшення становило 1,2 %. Народжені в таких шлюбах діти переважно визначають власне етнічне походження на користь доміантної більшості. Отже, частина росіян, які мали змішане етнічне походження, тобто були народжені в українсько-російських родин, у 2001 р. визнали свою належність до українців, чим також пояснюється збільшення кількості і питомої ваги українців.

Подібно процесу народжуваності шлюбність також відчуває на собі вплив демографічних хвиль і коливань. За

переписом 2001 р., серед всіх етносів Донбасу зменшилась частка осіб, яка перебувала у шлюбі, та збільшилась тих, хто ніколи не перебував у шлюбі. Збільшення числа розлучень мало місце протягом 1989–1992 рр. З 1993 р. кількість зареєстрованих розлучень і в абсолютному, і у відносному вимірі стала скорочуватись. Скоріше за все, як зазначає І. Прибиткова, пік розірвання шлюбів відмічений на початку 1990-х рр., був безпосередньою реакцією на різке погіршення умов життя в Україні. У 2000-х рр. в Україні число зареєстрованих розлучень в абсолютних числах зменшується (з 181,3 тис. в 2001 г. до 166,8 тис. у 2008 р.), а в розрахунку на 1000 осіб населення залишається практично незмінним на рівні показників розлучень другої половини 1990-х рр., тобто в межах 3,6–3,8 %. Протягом 2000-х рр. як абсолютні, так і відносні показники зареєстрованих шлюбів в Україні незначно зросли, хоча виразний тренд в їхній динаміці відсутній. З 2000 р. по 2003 р. їхні значення зросли, потім у 2004 р. відбулось помітне падіння, після якого протягом декількох років знов спостерігався нерівномірний ріст кількості шлюбів, який закінчився новим падінням у 2008 р.

Динаміка природного приросту населення України у 1990-х–2000-х рр. мала від'ємний характер (див. графік 1). Депопуляція (тобто абсолютне зменшення населення внаслідок перевищення кількості померлих над кількістю народжених) почалася, як зазначив С. Піскунов, у 1979 р. на рівні сільських місцевостей України, за рахунок депопуляції в українському та єврейському етносах. З 1991 р. відбувся перехід депопуляції на всеукраїнський рівень.

Навіть з огляду на скорочення демографічних втрат, протягом 2000–2009 рр. середньорічний темп зниження показника загального зменшення населення на Донбасі склав 8,45 %, а зниження середньорічного темпу від'ємного значення природного приросту становило 4,60 %.

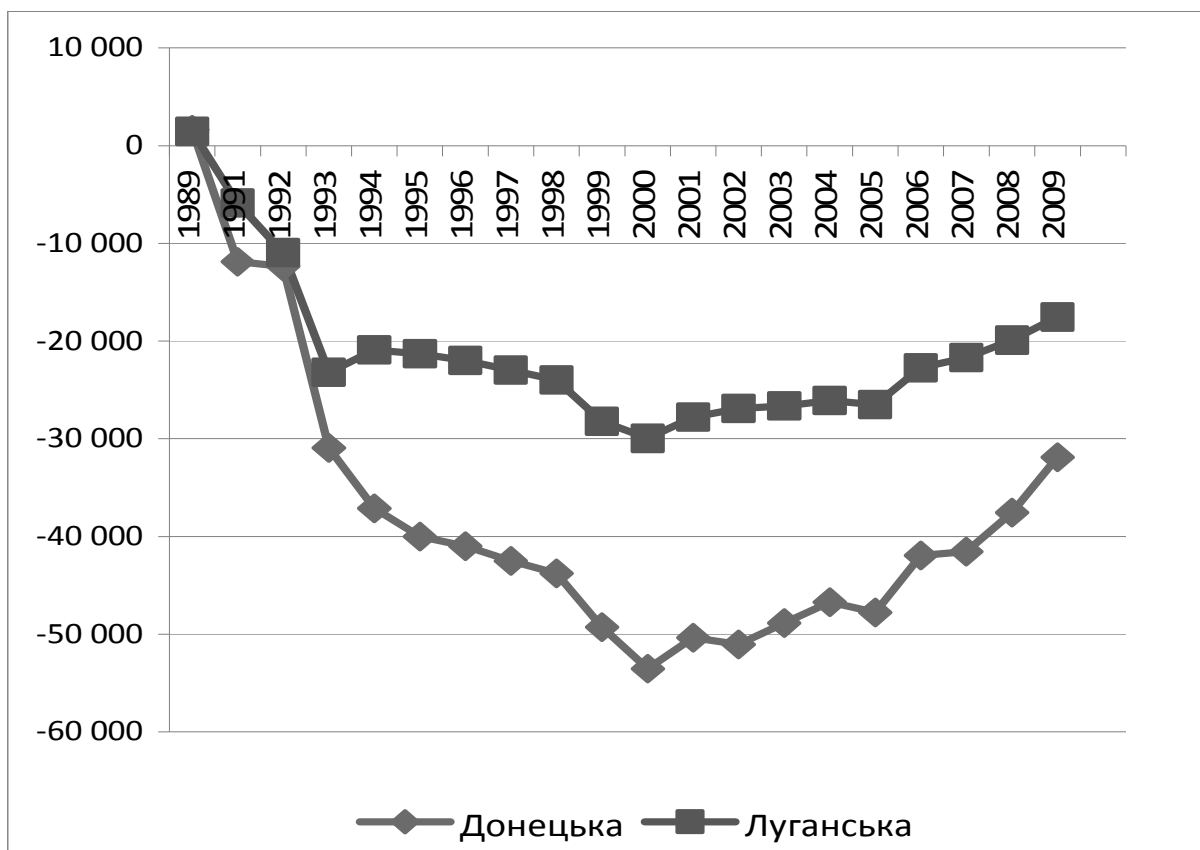
Народжуваність виступала в ролі дестимулятора процесу відтворення населення протягом одинадцяти років (1991–2001 рр.) і паралельно з і зростаючою смертністю поглибила процес депопуляції українського населення. Як свідчать статистичні дані, протягом 1988–1989 рр. порівняно

з 1978–1979 рр. відбулось підвищення загального коефіцієнта народжуваності у всіх національностей, і в межах України, і на Донбасі зокрема. Загальний коефіцієнт народжуваності в українців і росіян на Донбасі у 1988–1989 рр. становив 12 % (для порівняння, по Україні в цілому: 14,1 % – в українців, 13,3 % – у росіян). Проте у подальші роки загальний коефіцієнт народжуваності на Донбасі мав низхідну тенденцію, притому у всіх етносів. Особливо інтенсивним було падіння показників народжуваності, починаючи з 1993–1994 рр. Крім того, високим темпом зниження рівня народжуваності відзначився і 1999 р.; у наступні ж два роки зниження народжуваності в цілому тривало, але було значно менш відчутним. Статистичні дані за 1989–1994 рр. дають нам можливість простежити динаміку змін загального коефіцієнта народжуваності в найбільш численних національностей Донбасу (див. табл. 1).

Графік 1

Природний приріст (+/-) населення Донбасу, осіб [16]

Джерело: дані Держкомстату України. Розрахунки автора.

Таблиця 1

*Загальний коефіцієнт народжуваності
основних етнічних груп у 1988–1994 рр., відсотки (%)
[12, с. 122–125, 11, с. 131–137].*

Роки	Міські поселення та сільська місцевість							
	українці		росіяни		білоруси		татари	
	Донецька обл.	Луганська обл.	Донецька обл.	Луганська обл.	Донецька обл.	Луганська обл.	Донецька обл.	Луганська обл.
1988–1989	11,8	12,3	11,8	12,2	12,0	13,1	14,7	14,9
1990–1991	10,3	11,2	10,1	10,9	9,9	12,0	10,6	12,4
1991–1992	9,7	11,3	9,1	11,0	8,4	10,3	10	9,6
1992–1993	9,1	10,0	8,4	8,6	7,7	8,5	8,4	9,3
1993–1994	8,8	9,3	7,5	7,7	6,5	7,4	7,5	6,8

Джелело: дані Держкомстату України. Розрахунки автора.

На жаль, наявні нині статистичні дані не дають змогу отримати скільки-небудь повне уявлення про сучасну етнічну диференціацію дітородної активності населення України, адже перегляд Міністерством юстиції України у 1993 р. змісту записів актів громадянського стану позбавив нас інформаційних можливостей для етнічно стратифікованого статистичного аналізу. Тому ми можемо робити лише загальні висновки.

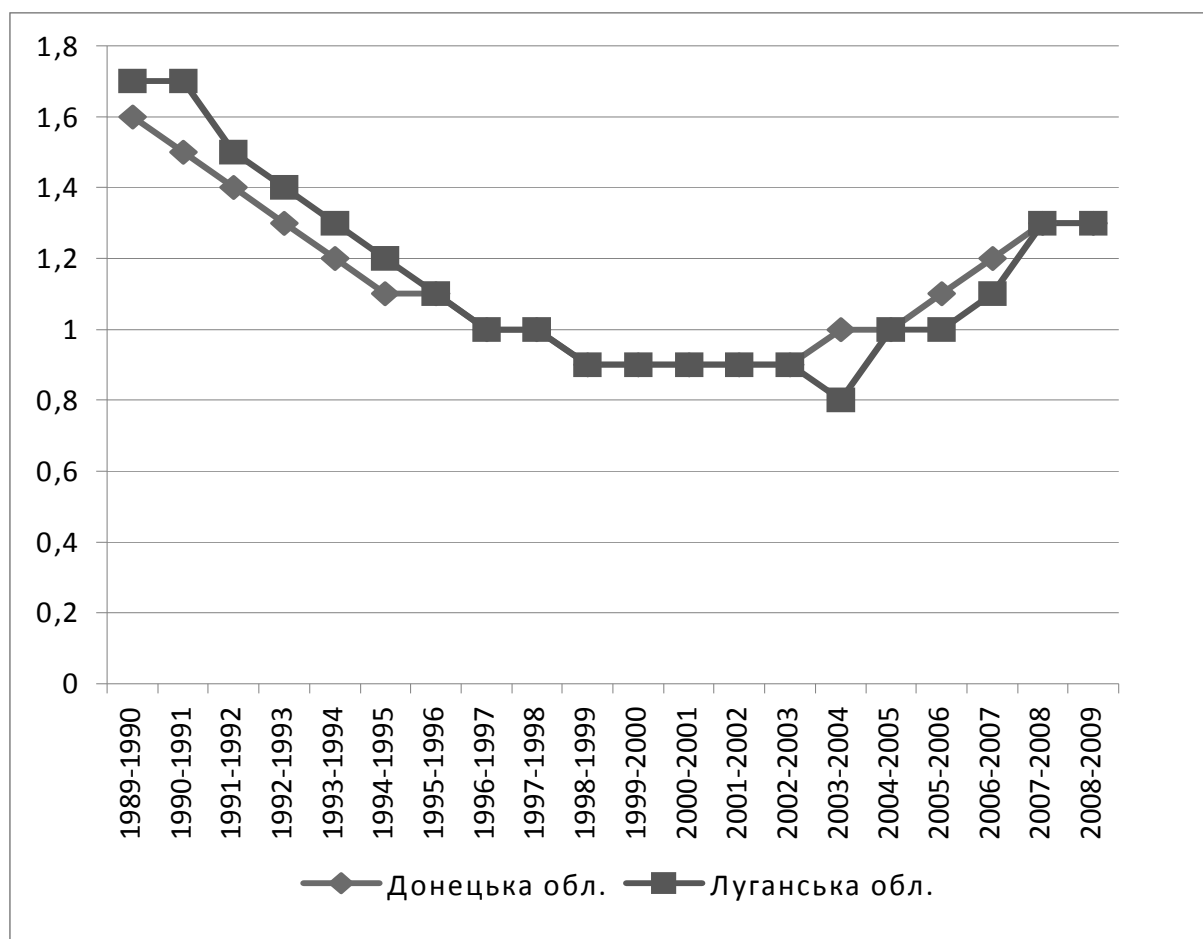
Останні роки свідчать про підвищення темпів народжуваності. У 2003 р. сумарний коефіцієнт народжуваності (характеризує середню кількість дітей, народжених жінкою за все її життя, за умови збереження в кожній віковій групі існуючого рівня народжуваності) зрушив із критичної позначки 2001 р. За період 2003–2009 рр. сумарний

коефіцієнт народжуваності щорічно зростав у середньому на 3,6 % і становив у 2009 р. – 1,45 дитини. Це означає, що кожна українська жінка в середньому за все повністю прожите дітородне життя може народити більше однієї дитини. Але, навіть за таких умов, навіть просте відтворення може відбуватися лише наполовину.

Динаміка коефіцієнта народжуваності у Донецькій та Луганській областях протягом 1989–2009 рр. зображена на графіку 2.

Графік 2

Сумарний коефіцієнт народжуваності на Донбасі у 1989–2009 рр. (на 1 жінку) [16]

Джелело: дані Держкомстату України. Розрахунки автора.

Донбас є регіоном із найнижчими показниками по Україні сумарного коефіцієнта народжуваності. Народжуваність у Луганській та Донецькій областях в 1990 р. була нижчою від середнього рівня по Україні на 10–15 %, у

2001 р. – на 18 %. Порівняно з середньоукраїнським рівнем в 2009 р. (1,45 дитини на одну жінку) сумарний коефіцієнт народжуваності на Донбасі в 2008 р. був нижчим від середнього рівня по Україні на 13 % (у міських жінок Донецької області сумарний коефіцієнт народжуваності є нижчим середнього рівня на 8 %, у міських жінок Луганської – на 10 %) [16].

Важливим показником відтворення населення є *нетто-коефіцієнт*, який дає узагальнену характеристику сучасних рівнів народжуваності і смертності, вказує на ступінь заміщення поколінь, показує середню кількість дочок, що їх може народити одна жінка за умов реальних рівнів смертності жінок на відрізку усього дітородного періоду (15–49 років). Якщо нетто-коефіцієнт менший за 1, тоді сучасні умови народжуваності та смертності не можуть забезпечити в майбутньому заміну материнського покоління дочірнім.

На жаль, статистичні дані не дають нам можливості показати етнічні особливості нетто-коефіцієнта населення Донбасу, лише населення України в цілому, але враховуючи, що населення однієї національної приналежності у відносно подібних умовах має приблизно один і той же рівень народжуваності, де б воно не мешкало, ми можемо зарахувати ці показники і щодо етнічних груп Донбасу (див. табл. 2).

Таблиця 2

Нетто-коефіцієнт відтворення міського населення за найбільш численними національностями в Україні 1988–1989 рр., % [9, с. 280, 284].

Всі національності	Міські поселення	Сільська місцевість	Міські поселення та сільська місцевість
Українці	0,887	1,125	0,960
Росіяни	0,829	1,130	0,860
Євреї	0,722		0,723
Білоруси	0,924	1,420	1,016
Молдавани	1,102	1,426	1,304
Поляки	0,942	1,256	1,020

Як свідчать статистичні дані, нетто-коефіцієнт відтворення українців, росіян, євреїв у період, що аналізується, був вкрай недостатнім (нижче 1, з тенденцією до подальшого зниження), і не тільки не забезпечував простого відтворення населення, але був значно нижче межі, що відділяє просте відтворення від звуженого. Щодо білорусів, молдаван, поляків то їхній нетто-коефіцієнт відтворення забезпечував просте відтворення населення. Гостре зниження відтворення материнського покоління (на 32,95 %) відбулося протягом 1993–2001 рр. і у 2001 р. досягло найнижчого за всю історію України рівня, коли кожна жінка умовного покоління могла забезпечити собі заміну лише «наполовину» (нетто-коефіцієнт становив 0,51 дівчинки).

За вісім років (2002–2009) нетто-коефіцієнт відтворення зріс на 35,6 %. У 2009 р. він досяг рівня 0,689, у т. ч. кожна жінка умовного репродуктивного покоління за своє дітородне життя могла народити в середньому менше однієї дочки, що в цілому типово для більшості розвинутих країн. Зокрема, заслуговує на увагу дітородна активність жінок групи 35–39 років, у якій народжуються діти, як правило, другої черговості. В цій групі лише за три роки (2005–2008 рр.) дітородна активність зросла на 22,5 %. У цьому випадку, справджується припущення науковців про процес «компенсації» раніше відтермінованих народжень. Можна говорити про так звану адаптацію до реальних умов життя, покращання репродуктивного здоров'я населення, а також позитивний вплив новітньої програми матеріальної підтримки батьків новонароджених.

Для вияву регіональних особливостей народжуваності в Україні Н. Савка пропонує провести типологізацію регіонів методом кластерного аналізу. Після дослідження показників: спеціальний коефіцієнт народжуваності, сумарний коефіцієнт плідності, брутто-коефіцієнт відтворення, нетто-коефіцієнт відтворення, питома вага народжених у матерів, які не перебували у зареєстрованому шлюбі у загальній кількості народжених, середній вік матері при народженні дитини, було обрано п'ять кластерів.

До першого увійшли: Вінницька, Івано-Франківська, Житомирська, Львівська, Тернопільська, Хмельницька та

Чернівецька області. До другого – Автономна республіка Крим, а також Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська, Херсонська області. Третій кластер включив Волинську, Закарпатську, Рівненську області. Четвертий кластер об'єднав Полтавську, Черкаську, Чернігівську області та місто Київ.

В останньому п'ятому кластері розташувалися Донецька, Луганська, Сумська та Харківська області. Результати демонструють значні регіональні розбіжності у показниках народжуваності, плідності та відтворення материнського покоління (див. табл. 3)

Таблиця 3

Показники відтворення населення України у розрізі кластерних груп [17, с. 390]

Кластери	Число народжених на 100 жінок фертильного віку	Сумарний коефіцієнт народжуваності	Загальний (брутто) коефіцієнт відтворення	Чистий (нетто) коефіцієнт відтворення	Питома вага народжених у матерів, які не перебували у зареєстрованому шлюбі, в загальній кількості народжених
1	38,657	1,351	0,656	0,643	14,100
2	34,013	1,218	0,590	0,576	28,213
3	47,333	1,599	0,777	0,763	10,900
4	31,475	1,113	0,542	0,513	22,600
5	28,625	1,016	0,490	0,480	25,525

Джерело: Статистичний щорічник населення, 2005 р.

Очевидно, що регіональні значення показників плідності і відтворення істотно різняться. Як видно з таблиці 3, ситуація у першому та третьому кластерах, які відповідають за Північні та Західні області, є найпривабливішою, бо тут преважують традиції дводітності з культурним та релігійним підґрунтям.

Особливо вирізняється з-поміж інших третій кластер, де усі показники-стимулятори домінують у порівнянні з іншими кластерами. Насамперед, на Заході країни, – а це Рівненська, Волинська, Тернопільська, Львівська, Чернівецька та Закарпатська області маємо відносно сприятливу демографічну ситуацію. Така репродуктивна поведінка, з одного боку, обумовлена впорядкованими шлюбно-сімейними стосунками (частка позашлюбних народжень варіює від 7 % у Тернопільській області до 31,4 % – у Кіровоградській, а в середньому по Україні складає 21,4 %). Найвищі рівні позашлюбної народжуваності фіксують другий і п'ятий кластери, що пов'язано не так з кількісними змінами, як з якісними характеристиками. Для прикладу це може бути ігнорування шлюбно-сімейних стосунків, відсутність потреби у плануванні сім'ї. Найбільш гострою є демографічна ситуація у Донецькій та Луганській областях, а у Дніпропетровській, Херсонській та Чернігівській вона може бути визначена як досить складна. Парадоксально, що у всіх цих регіонах несприятлива демографічна ситуація поєднується з достатньо високим рівнем економічного розвитку [17, с. 391].

Наявну сучасну структуру населення України в цілому та Донбасу, зокрема, можна вважати несприятливою з точки зору тенденцій шлюбності та природного відтворення населення. В Україні на сучасному етапі її соціально-економічного розвитку склався звужений тип відтворення населення. Причому сільське населення, судячи з його вікової структури, має менші можливості порівняно з міським щодо відтворення нових поколінь. Позитивною особливістю сучасної вікової структури населення України є стабілізація частки дітей і підлітків у загальній чисельності населення.

Застосування кластерного аналізу дає можливість на обласних і місцевих рівнях України ініціювати власні стратегії демографічного розвитку з огляду на регіональні особливості демовідтворювальних процесів. Вагомим чинником відтворення при цьому, як зазначалося вище, виступає дітородна активність населення. Аналіз дітородної активності в межах типологічних груп дозволяє не лише

з'ясувати спільні ознаки репродуктивної поведінки населення, а й визначити комплексну стратегію її підтримки та демографічного розвитку регіонів України.

1. Див. напр. Рудницька Т. Етнічні спільноти України: тенденції соціальних змін. – К., 1998; Стешенко В., Рудницький О., Хомра О., Стефановський А. Демографічні перспективи України до 2026 року. – К., 1999; Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії / за наук. ред. В. Стешенко. – К., 2001; Піскунов С. Динаміка найчисельніших етносів України (1959–2001 рр.) // Демографічні дослідження. – Вип. 25. – К., 2003. – С. 84–93.

2. Наулко В. І. Хто і відколи живе в Україні. – К., 1998; Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність / за ред. В. Наулка. – К., 2001.

3. Див. напр. Перший Всеукраїнський перепис населення: історичні, методологічні, соціальні, економічні, етнічні аспекти (офіційне видання) / Н. Власенко, Е. Лібанова, О. Осауленко та ін.; наук. ред.: акад. І. Кураса, акад. С. Пирожкова. – К., 2004; Курас І. Етнополітологія. Перші кроки становлення. – К., 2004; Євтух В. Етносуспільні процеси в Україні: можливості наукових інтерпретацій. – К., 2004; Котигоренко В. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт. – К., 2004; Зінич В. Т. Сучасні етнотемографічні процеси в Україні. – К., 2004; Крисаченко В. С. Динаміка населення: популяційні, етнічні та глобальні виміри. – К., 2005.

4. Федоров Г. М. Научные основы концепции геодемографической обстановки. – Л., 1991.

5. Лобжанидзе А. А., Горохов С. А., Заяц Д. В. Этногеография и география религий. – М., 2005.

6. Орлов А. Ю. Методика этногеодемографических исследований (yorlov@mts-nn.ru) 2009.

7. Чирков О. Населення (Людність, Народонаселення) // Україна–Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006.

8. Демографічна криза в Україні: причини і наслідки. – К., 2003.

9. Національний склад населення України. – Ч. 2. – За даними Всесоюзного перепису населення 1989 р. Міністерство статистики України. – К., 1992.

10. Населення України 1992. Демографічний щорічник. Міністерство статистики України. – К., 1993.

11. Населення України 1994. Демографічний щорічник. Міністерство статистики України. – К., 1995.

12. Шульга Н. А. Великое переселение: репатрианты, беженцы, трудовые мигранты. – К., 2002.

13. Розподіл населення найбільш численних національностей за статтю, віком, шлюбним станом, мовними ознаками та рівнем освіти. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Державний комітет статистики України. – К., 2004.

14. Колісник Л. Соціально-етнічний статус росіян в сучасній Україні (на прикладі Південно-Східного регіону / Харківський національний ун-т. – Х., 2004.

15. Населення України 1993. Демографічний щорічник. Міністерство статистики України. – К., 1994.

16. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

17. Савка Н. Актуальні і перспективні статистичні дослідження народжуваності та дітородної активності населення України // Вісник Львівського ун-ту. – 2008. – Вип. 4. – С. 385–394 (Серія екон).